

VELI-PEKKA LEHTOLA
A betelepülők lappföldképe, a „lappföldiség”
kialakulása az 1920-1930-as évek finnországi
irodalmának tükrében¹

A számi önkép

A számi számára a könyv sokáig idegen dolognak számított, leg-
alább annyira, mint a könyvekben használt nyelvezet. Emiatt az a
néhány számi író nemcsak mint nyelvűik és irodalmuk fejlesztője
vált fontossá, hanem mint a számi önkép kialakítója és tükrözője
is. A könyvek lapjain egy egészen új kép jelent meg a számi élet-
módról és a számi gondolkodásmódról, olyan, amilyennek az írók
azt látták.

Pedar Jalvi (1888–1916) – a finn területen élő számi irodalmának
úttörője – több ízben hangsúlyozta rövidre szabott írói pályafutá-
sa idején, hogy mennyire fontos volt a számi számára megérteni
önmagukat az új időkben, és „ráébredni” az új társadalmi körülmé-
nyek között.

¹ Finnország 1917-es függetlenné válása után Számföld egy jelentős része finnországi közigazgatás alá került. Ezt a vidéket *Lappi*-nak nevezik finnül. Az ide nagy számban betelepülő finnek miatt létrejövő új multikulturális helyzet megszülte a maga irodalmát, a *Lapin kirjallisuust* (lappföldi irodalom). Könyvében a szerző azt vizsgálja meg, hogy e belső – azaz Finnországon belüli – migráció szülte irodalom hogyan viszonyul a kor mainstream irodalmához, és a helyek és jellemek ábrázolásában miként különbözik a számi szerzők tollából született irodalomtól (szerk. megj.)

nyek közt kialakult problémákra. Egyetlen fennmaradt művében, a *Muottuacalmi*-ben (Höplyhek, 1915) többféleképpen is próbálta ábrázolni ezt a számi önutadatra ébredést. Korán ráébredt arra, hogy mekkora jelentőséggel bír a számi nyelv a nép identitásának kialakításában. Ezért igyekezett a számi nyelvet több műfajban is művelni: műve egyaránt tartalmaz verseket, prózai szövegeket, fordításokat és vallásos műveket. A számi nyelv szépirodalmi eszközzé való tétele által Jalvi a számi világnak egy egészen új dimenzióját nyitotta meg. Az írott szöveg a számi számára is ismertté, hétköznapivá vált, ami ugyanakkor azt is jelentette, hogy a számi nyelv használata nem volt többé a pusztán egyházi szövegek írására korlátozva.

Jalvi verseinek és novelláinak motívumain keresztül próbálta elhozni népének „a lélek és szellem fényét”. Számiul beszélt a számi népről és a számi életéről, úgy, „ahogyan az valójában létezett”. Művébe nem egy, a számi múltból, tradícióról és misztikáról szóló történetet is beleszórt. Jalvi alkotása – a Norvégiában élő kortársa és kollégája, Anders Larsen műveihez hasonlóan – az 1800-as évek végi ún. finn nemzeti irodalomra emlékeztetett. A finn nemzeti írók példáját követve a számi program-írók is a szépirodalom feladatának látták népük önutadatra ébresztését, hogy ezáltal magukat és kultúrájukat is önmeghatározónak és létfontosságúnak tekintsék. Igyekeztek a számiról saját nyelvükön és valóságghűen, a hétköznapi szintjén beszámolni. A finn nemzeti írók példáját követve kerültk a kitalált történeteket; a költemények, találmányok helyébe a megért tapasztalatokat és empirikus életmégfigyeléseket helyezték. Az irányzat nyilvánvalóan a kívülállók által kialakított mitikus képtől határozottan eltérő, korhű számi identitás kialakításának hangsúlyozására hivatva el magát – arra, hogy azt a mitikus képet a saját képviselői törjék meg.

A program-írókra jellemző volt, hogy az elbeszéléseikből hiányoztak a fontosabb szépirodalmi egységek és az egybeforrottság. Legtöbbször a hétköznapi mozzanataiban mélyültek el, és elbeszélések a kívülálló mesélő fontolgatásaival, egyszerű, de gyakran vitázó életfilozófiájával, meddő és fárasztó hozzászólásaival lettek telítettek. Hőseik sztereotípusok, cselekedeteiket nem hajtja semmiféle magasztos eszme, csupán az egyszerű logika, ami a finn szépirodalmi kutatók szemében nem más, mint a népirásokból árvított morális tanítás. A program-irodalom jellegzetessége volt továbbá az egyszerű fejlődéstörténeti, önéletrajzi és a számi identitást megideológiát érintő tematikák és a szerteágazó motívumrendszer használata, amelyben a motívumok legtöbbször egymástól függetlenek is maradtak. Az élet fontosabb mozzanatai – születés, felnőtté válás, szerelem, munka – gyakran melodramatikus méreteket öltve váltak egységgé, amelyek dimenzióit az író világosan ki is fejtette. Egy találó példa erre Jalvi elbeszéléseinek mottója: „Az élet megpróbáltatások hosszú sora, az élet harc, harc a születéstől a halálig”. Ezt a morális tanítást szemléltette az elbeszélés cselekménye is.

A leírásokban ismétlődtek az önéletrajzi mozzanatok és a gyors ütemben egymást követő drámai életfordulatok: szerencsétlenségek, szenvedések és elhalálások. Harald Gaski számkutató szerint ez a vonás azért volt fontos, mert „arra biztatja az olvasót, hogy továbbfejlessze azokat a történeteket és cselekményeket, amelyeket az író csak röviden felvázolt vagy amelyekre csak halványan utalt. A számi olvasó ott folytatja, ahol az író befejezte: a mai napig is a számi ember saját életeseményeit az *irodalmi Aapo* élményeivel állítja párhuzamba.” (GASKI 1991, 49–50) A program-írók műveinek szerkezeti hiányosságait leszámítva a művek tartalmazták közel az összes, későbbi számi irodalomra jellemző témákat. Továbbá hang-

súlyt nyert a számi nyelv jelentősége az emberek élményvilágának megjelenítésében, ami majd a későbbi számi költészet legfőbb kiindulópontjává is vált. A program-írókat mélyen foglalkoztatja az ellenséges társadalmi helyzetben élő számiak helyzete.

A második vonás, amely már a számi irodalom úttörőinél is megjelenik, a számiak – főleg a fiatalok – eltávolodása a számi identitástól. Jalvi írásaiban ez egyrészt a nyomasztó szülőföldtől való elidegenedésben mutatkozik meg, másrészt ennek ellenpontjaként megjelenik a gyermekkori vidék, „a boldogság színhelye” iránti vágyódás. Ez a tény az írók számára személyes síkon is fájdalmas tapasztalat emléke volt. Matti Aikioától kezdődően közel mindégylek számi író megszenvetve a szülőföldtől való elszakadás és elidegenedés okozta magányosságot és az új környezet ridegségét.

A harmadik vonás – amelyet Larsen és Jalvi kezdeményezett, de majd csak Hans Aslak Guttorm fejlesztett ki részletesebben – a számi közösség és hétköznapijaik realista ábrázolása volt. Jalvi egyik legismertebb novellája az *Uhcabárdáni* (Kisteső), amely különösen a számi közösség belső ügyeiről, annak értékeiről és közösségi viszonyairól számol be. A humoros történet Stavrum-Uhcabárdniról szól, aki leánykérőbe készül a gazdag rokonsághoz, miközben már előtte titokban eljegyezte a lányt. A „fonákbundások és az éjszaka leple alatti születettek” világában egyáltalán nem számítanak az érzelmek, csak a pénz.

Jalvi és Larsen számára a számi nyelv olyan eszköz volt, amely által a legjobban ismertethették a számi emberek gondolatait és nézeteit. Az outakoskelai Hans Aslak Guttormnak (1907–1992) a nyelv viszont már a kezdetektől a számi életmód és gondolkodásmód megértéséhez és bemutatásához vezető utat jelentette. A hétköznapi számi nyelvet az emberek egész világképe és élmény-

világa tükrének tekintette, amelyet majd a kifinomult művészi kifejezőmód által többszörösen tudott ábrázolni.

Guttorm írói indíttatását a számi nyelv és kultúra fenyegettségének tudatából merítette. A jyväsckyläi szemináriumokon már tapasztalta azt a finn nemzeti megmozdulást, amely az 1930-as években volt a legkiéleztettebb, és ami lábbal akarta tiporni a „selejtet” és a lappokat. Akkoriban, a társadalmi darvinizmus irányelveit követve, még olyan érveket állítottak vele szembe, amelyek szerint a számi nyelv nem lehetett alkalmas a magasabb rendű irodalom művelésére. „Azért akarok írni, hogy kipróbáljam, valóban igaz-e az, hogy számi nyelven nem képes az ember gondolatokat kifejezni. Néhányan így fogalmazták meg a kérdést: »Képes-e a számi nyelv bármit is bemutatni?«, és én arra gondoltam, hogy ha egyszer a számiak számiul beszélnek, akkor hogy ne lehetne számiul is éppen olyan jól ábrázolni?” Guttorm bebizonyította, hogy számiul sokkal elevebben és természetesebben tudja ábrázolni saját kulturáját és háttérét, mint bármilyen más idegen nyelven. Gyakran kiemelte az anyanyelv fontosságát a számiak életének és gondolkodásmódjának bemutatásában:

„A nyelv segítségével áthatolhatunk abba a számi világba, amelyet az egyszerű emberek anyanyelvük által már elsajátítottak. Én minden érzelemhez fűződő dolgot képként tanultam meg, a számi nyelv segítségével, és minden élményemet számiul éltem meg. Finnül fele az élményeknek és érzelmeknek kimondhatatlan lenne.” (1983, személyes interjú)

A nyelv mélységei miatt a számiak élmény- és gondolkodásvilágának ábrázolása és értelmezése a kívülállók számára nehézséget je-

lentett. Guttorm szerint például Manninen *A hegy fenyeget* című művében a finn írói véna által festett kép a számi természetéről akarva-akaratlan átalakul. A számiak számiul sajátították el a természet és a környező társadalom mindenféle megnyilvánulásait, annak kódjaival és színvilágával, amelyeket végeredményben a felelőletesen számiul tanult szolgabíró sem volt képes megérteni.

Ahol a számi képes akár egyetlen vagy csak néhány szóban leírni a természethez fűződő jelenségeket és hangulatokat, ott a finn kénytelen hosszas magyarázatokba kezdeni. Hasonlóképpen a számi életmód és gondolkodásmód legbensőbb színei és kiindulópontjai is csak a nyelv által válnak megközelíthetővé. Jalviról és Larsentől eltérően Guttorm a számi nyelv első dimenziói által szeretné megkeresni „a számi természetet, a számi gondolkodást és lelket”. Guttorm számára ebben a legnagyobb problémát a számi irodalom költéségeinek fedezése okozta. Csak egyetlen vers- és novellagyűjteményt sikerült a Lapp Művelődési Kör költéséin kiadnia, azt is jócskán megcsönkítva. A többi kézírás az asztalfiókjában maradt negyven évig, míg végre 1980-ban azok is kiadásra nem kerültek.

Amint azt Hjördis Lishagen bebizonyította, Guttorm novellái és kisregényei meglehetősen szoros egységet alkotnak mindennek előtt a főhős, a különleges és eredeti Juoksa agglégény szerepe által. Juoksa főszereplőként van jelen nemcsak első művében, a *Kóccam spalliban* (A feltámadt vihar, 1940), hanem két terjedelmesebb novellájában és kisregényében is – a *Golgadéamenben* (A menetelésben, 1982) és a *Rádájajobtinban* (Határátkelés, 1984) –, valamint a *Tešnjárgga šiljūt* (Tešnjárga udvarai, 1986) című novelláskötetben.

Guttorm a közönséges folyóparti lakos – Juoksa – tevékenykedéseit és gondolatait követte festi le a Teno-parti hétköznapokat. Már írói megközelítésében is különbözik mind a számi anyanyel-

vű elődeitől, mind a finn Lappföld-íróktól. A novellái nem tartalmaznak ideológiai egyenes vonatkozásokat sem a számisághoz, sem a számi ügyhöz, mint például Pedar Jalvin novellái; Guttorm tulajdonképpeni kulturális állásfoglalásai („kulturális ars poeticiái”) csak költészetére korlátozódtak, az olyan, a nyelv értékét hangsúlyozó versekre, mint a *Sámeigiella, gollegiella* (Számi nyelv – arany nyelv, 1940), és a *Čierru jietna meahcis* (Erdőben síró hang, 1983) verseposztra.

E novellák számi ideológiája egyrészt a kifejező és energikus elbeszélésre támaszkodik – amelybe a felső-tenói nyelvjárást –, másrészt gyománys nyelvtről eltérő színesége visz sziporkázást –, másrészt meg a részletes, lassú hétköznapok leírására és a komótos, lassú párbeszédre. A finn íróktól való legnagyobb eltérést Guttorm novelláinak szemmel látható drámaisága és a tágabb világnézeti viták hiánya képezi. Ott, ahol a finn Lappföld-írók a számi embereket rénszarvasrablókként, boszorkányokként, átkok megszállottjaiként és piszkos „Tétü-Tomokként” írják le, ott Guttorm a tenolaiakat a hétköznapok tevékenységeiben mutatja be. A számi életé valójában mentes mindenféle drámaiságtól, misztikától és különlegességtől. A számiak élete egyszerűen csak *más*. A novellák cselekményben szegények: hol a Teno folyón evezünk lazacihalászon, hol pedig a lapp hegyeken járunk a juhnyájjal vagy éppen a farkasokat kergetjük el a rénszarvasnyájától. Csupán egyetlen elbeszélés – *Egy vaksötét éjszaka* – számol be részletesebben a rénszarvasgazdálkodóról: a többi elbeszélés nagy része a halászkortól és mathatenyészektől szól. Még Juoksa, a főhős is olyan gazdálkodó, aki nyilvánvalóan jobban ismeri az úszóhorog-halászat és a lappkalács-sütés csinját-binját, mint a rénszarvas-gazdálkodás mesterségét.

A finn látásmódtól való legalapvetőbb eltérés talán mégis a Gutturorm műveiben leírt természethez való viszonyulásban figyelhető meg. A finn írók elbeszélései gyakran az emberek és a természet közti ellentmondásokra épültek, az áldozatok és a reámenyvesztett emberek természeti erőikkel és szellemekkel folytatott harcára. Gutturorm novellái a tenolaiak saját folyójukkal való békés együttélését eleventítik fel. A folyó a főhős Juoksának egy teljes életmódot jelent: minden a folyó körül forog. Éppen ezért Juoksa alaposan ismeri is: a folyómedret kőtörmelékai és gödrei mentén, a folyóparti állatokat és minden egyes folyóparti márdárfészket. Még a lazacok méreteit is loccsanásaik ereje szerint becstüli fel.

A *Reatkanjar-Juoksa* (Juoksa koldusa, 1982) című elbeszélésben az emberek élete különös módon egybeforr a természettel. Bizonyos értelemben az elbeszélés egy közönséges vadásztörténet, mese egy – a Teno folyón tett – éjszakai halászkirándulásról. Mégis, nyilvánvalóan eltér a finn írók vadásztörténeteinek stílusától. A cselekmények nem drámaiak, hisz Juoksa a Nagy Teno folyóból a nemes lazac helyett póthalakat fog, és úgy éldegél nap mint nap folyója mentén, akár a hátsóudvarán. Az elbeszélés úgy halad előre, mint Juoksa élete, lassú léptekben: amint azt Lishagen is megjegyezte, ritmusát a kételkedés és töprengés, a sürgés-forgás és tenni akarás dinamikája határozza meg.

Juoksa folyóparti jelenlétét egy erős otthonossági érzés határozza meg. Ott, ahol a finn vadász a gyors zsákmányejtés fordulatainak bemutatására és a folyó elleni heves harcra összpontosít, ott Juoksa gondolatai a folyóparti emberek közösségi életére is kiterjednek. Ő tudja azt, hogy a folyón evezve az emberek látókörében van, és legalább akkora jelentőséget ad az emberek viselkedésének

és hangjuk tanulmányozásának, mint az olyannyira megszokott halmozások megfigyelésének:

„A víznek ott a lenti folyásánál már úgy tűnt, hogy nincs már senki. Pajusaari felé néztem. Onnan még visszhangzott a kaszák hangja, és kék füst emelkedett a fűzfakoronák közül egyenesen a Jaako feletti koraéj hűvös égébe. A kasza élesen fűyölt a harmatos fűszálak metszésében, és a harmat díszei egyenként potyogtak alá az egymás után hulló fűszálakról.

Joose a sziget felé nyújtotta nyakát és így szólt magában: – Antti biztosan elment szénát dönteni holnapra Anninak és Kaijanak. Bizony éjszaka a legjobb kaszálni, mikor a fű nedves. Nappal a kasza aligha vág valamit.” [Joose a lapp Juoksa név finnesített változata]

Gutturorm műveinek alapvonása az otthoniasság, amelyhez hozzájárul az elbeszélések évszaka is: a drámai tél helyett a történések nyárra tevődnek át. A *Satu-Ruiijan maa* (A mesés Ruiija föld) című elbeszélésben a derült éjféle napon kívül a tájat szúnyogok, köves partok és kopott csónakok birtokolják. Az otthonosság az emberek egymás iránti viszonyulásából is érződik. Juoksa közvetlen szomszédjai rokonok, jól ismerik egymást és látogatásaik mindennapiak. Az élet egy erős egymásrautaltságon alapszik: elvégzik egymás munkáját, kölcsönkérnek tárgyakat és megosztják zsákmányukat. Juoksa egy javító munkás, aki tejet és halászlát kellékeket kap munkája jutalmául. A csere az egyensúlyt és a messi múltba visszamenő együttműködést eleventíti fel.

Gutturorm tájaiban az ember szorosan kötődik történelméhez és a múlt generációk hagyományaihoz. Juoksa is folytatja szülei

életmódját amelyben a szükséges ismeretek generációról generációra terjedtek. Ismeri nemcsak családja és rokonsága történelmét, hanem mindegyik kő és munkaeszköz történetét is. A halhoz használt rézkanál a tönkrement kávéfőzőből készült, amelynek megvan a maga „személyes” kis élettörténete. Juoksa történelmet tudatossága néha parodikus méreteket ölt, mikor véget nem érő elbeszélésekbe kezd, melyek hangneme és szóhasználata leginkább a hagyománykutatók következetes gyűjteményeinek karikatúráira hasonlít. Juoksa annyira hétköznapi ember, hogy még a szilaj halászat is hétköznapi teendővé, gazdasági problémává és nagyon bonyolult tevékenységgé válik.

Az orthoniasság és az együttműködés felelevenítését leszámítva azért Guttorm nem egy romantikus, aki a számi életét csak az önzetlen együttműködésben és napsütéses barátságokban látja. A számkira legalább annyira jellemző a kicsinyesség, a rosszindulat és a természet adományaival való kegyetlen visszaélés is. A civakodás és az aljasság is része a tenolai hétköznapiaknak. A csónakázók és tenolaiak között gyakran viszály tör ki. Ilyenkor a mesélő még a főhős Juoksa-hoz is kritikusan viszonyul.

A *Kóccam spalli* (A feltámadt vihar) című elbeszélésgyűjtemény két jelentős művében is egymással szembe kerülnek a különböző szociális értékrendű világok. Az egyik mű egy szatirikus vers a büszke és gazdag rénszarvasgazdáról – „Riggis-Hannu”-ról –, a *Reanga-Aaro* (Aaro koldus) című elbeszélés viszont a kis számi falubeli együgyű férfi sorsát mutatja be. Aaro az éhínség éveiben rákényszerül, hogy egy hideg téli napon szánján gyűjtőútra keljen „egy darab hús és liszt után”. A szívtelen rénszarvasgazdák azonban elűzik, míg végül a fagyhalál életét nem veszi. Bármennyire patetikus is a téma, Guttorm e rövid elbeszéléseiben meg-

hetősen lakonikus realizmussal írja le. Társadalomkritikaként a Tenó folyó menti számiak és a gazdagabb rénszarvasgazda-számiak közötti viszonyt mutatja be. Ugyanakkor megkérdőjelezi a kivülállók azon eszményi nézeteit, miszerint a természetközelség csupán egy harmonikus idill, amely teljességgel mentes az osztályellen-tétektől.

Amint az 1900-as évek eleji tenolai közösségben, úgy Guttorm műveiben sem találkozunk finn vagy norvég lappföldiekkel. Egyetlen kivételt képez a *Rádájajobin* (Határátkelés) című kisregény, amely kimondottan az 1897–98-as határátkelés időszakát idézi meg, amikor a számiak, oroszok, finnek és norvégok ismételten összetűzésbe kerültek. Bár a szóban forgó események való-ságúak voltak, Guttorm kiindulópontja szépirodalmi. Művében megváltoztatta a számi neveket és a valódi történet elhalványul a más jellegű történetek és emberbrázolások hátterében. A *Rádájajobin* ugyanazt írja le, amit már sok finn nyelvű Lappföld-író már korábban is megírt: két kultúrának – a száminak és a finnek – az egymásba ütközését. Bár a hivatalos határátkelő Oroszország volt, a hivatalnokok hitelezőikkel és szenátoraikkal együtt mind finnek voltak. A számiak és nagyurak közti beszélgetés is leginkább finnül zajlott. Guttorm meglátása két kultúra találkozásáról meglehetősen szűrés. A mű felépítésében a főhős Juoksa történetére emlékeztet, aki végül egészen máshol végzi, mint ahol kezdte. Az olvasó ugyanis nem kap semmiféle magyarázatot a határátkelés értelméről és annak lefolyásáról. Legalább annyira felfoghatatlan marad számára, mint annak idején a valóságban a tenolai számiak számára. A könyv címe, viszont nyilvánvalóan az író szándékaira utal. A mű java részben a nagyurak jelenléte nélkül zajlik, a rájuk való véget nem érő vártakozásban.

A várakozás alatt mindenik számiban megfogalmazódik egy önálló vélemény a nagyurakról. A csapat lelki vezetője, Sámamol szakértőnek bizonyul, aki feltehetőleg valamikor látott is nagyurat: „Nimestä se kyllä viisi (a névből már tudható), hiszen csak az értékeléseit ismerjük. Én bizony felismerem őfelségét a csillogó kardjáról, hivatali kabátjáról és fényes cipőiről.” Juoksa szemében a nagyurak csak „komor, szünke oroszok, akár Bikka unokatestvér szürke juhái.” Färe tapasztalatai szerint az oroszok kiválóan fűyülnek és dalolnak. Ánde becslése szerint „a mi csónakunkban a hivatalnok úrnak el kellene férnie. Bár azt hiszem, akkor vele együtt öt-hat fűyörésző muszka is betolakszik.” A magukat megvárattató nagyurak hatása megmutatkozik abban is, hogy a kíséret emberei izzadni kényserülnek forró díszruháikban, a bőrlebernyegek tömege és a sáskahadak közt.

A nagyurakra való várakozással telik el majdnem a teljes könyv: így válnak végül *vuoróddábusbearräté*, azaz „magukra várató urakká”. A kíséret férfiai ez idő alatt korcsolyáznak, kávéznak, tejet hordanak, udvarolgatnak, lapp lepényt sütögetnek és halásztöréteket mesélnek egymásnak. A csapatokkal való találkozásakor is magukban maradnak. A nagyuraknak megvan a maguk tüze, sátra és társasága. Őfelségeik mindvégig a csónakban maradnak, míg a katonáiknak gyalogolniuk kell a zátonyokon keresztül. A nagyurak külön osztályt alkotnak kardjaikkal és sáskahálós védőtőkkel. A kíséret emberei észreveszik, hogy néhány előírletük helyesnek bizonyult: „Az Aslak csónakjában ülő orosz katonák fűyörésznek. Még a norvég katonák is dúdolgatnak.” Az író tudatosan a másodrangú dolgokra figyel, nem a nagyurakat mutatja be részletesebben, hanem inkább azok cselekedeteit, és meghagyja őket saját méltóságukban. Ez az ő értelmezése a lappföldiek és

a nagyurak számik életében tett szerepéről. Abban az időben a határ nem jelentett válaszfalat a számik életében, hanem inkább összekötő kapcsolatot. A regényben is a Norvégia felőli part éppannyira otthonosnak tűnik fel, mint a finn oldal. A Norvégia felőli emberek rokonok és ismerősök is.

Guttorm természetesen eléggé realista ahhoz, hogy a számik világot ne teljesen különállónak képzelje el a nagyurak világától. Ellenkezőleg, a nagyurak és az alázatos számik értékrendjét és az ebből adódó függőségi viszonyt már a kezdetről nyilvánvalóvá teszi. Már a kíséret embereinek a megszólításából is kiderül, kinek van rendelkezési joga. Az út folyamán világossá válik, hogy a nagyurakkal nem érdemes ellenkezni.

Guttorm művének humora sajátos módon épül fel, a finn Lappföld-írók számi képeiről teljesen eltérő stílusban. Ott, ahol például Manninen a hivatalnokok szemszögéből mulatságnak láttatja a számik törekvéseit, hogy boldoguljanak az új módszerek és az új nyelv által, Guttorm nem állítja a nagyurakat humoros vagy mulatságos fénybe. A *Rádájóhtin* könyv humora – a történeteket és a szereplőket leszámítva – elsősorban abból ered, ahogy a számi a lappföldiséghez viszonyul és ahogy a finnek körében viselkedik. Már maga a finn nyelvhasználatuk is humorosan hat, nem úgy, mint Manninen könyvében, ahol ez inkább hiányosságként volt feltüntetve. A számi nyelvű könyvben a hiányosan beszélt finn inkább a számi férfiak kezdeményezőtlenségére utal, hiszen a finn nyelv használata csupán cselekedeteik egy része. Amint azt megfigyelhetjük, más alkalmakkor, saját nyelvükön tehetőségszónokoknak bizonyultak. A színes számi nyelv és a nevelésesen egyszerű finn nyelv közti ellentét tovább hangsúlyozza a mű többnyelvűségét és a két kultúra közti ellentétet. A mű leghumo-

rosabb alakja minden további nélkül Juoksa, akinek hétköznapi gondolkodásmódja nemcsak saját tetteit teszi nevéssé, hanem a nagyurak világának értékrendjét is. Az ő kivettségét egy teljesen másodrendűnek tűnő probléma urálja: a gombok és edények fémösszetétele. Amikor a nagyurak letáboroznak az erdőben, ő gyűjtőútra megy, és összeszedi a katonák erdőben szétdobált bádorgobozait, nem feltétlenül a tisztogatás szellemében, hanem inkább abból a megfontolásból, hogy újra felhasználja azokat a halászathoz szükséges úszóhorog készítésekor. Mikközben a katonák csúfot úznak a mohó lappföldi háta mögött, ő boldogan halad tovább útján, s lassan elkezd felmérni a nagyurak holmijait: „Hát ezektől nem jó túl sok haszon, mind vékony az egész.” A motívum tetőpontja, amikor Guttorm bemutatja Juoksa hivatalnoknál tett látogatását. Feltéhetőleg szándékosan, ez egy eredeti feldolgozás Manninen *Tunturi-uhka* (Hegyi veszély) című, pár évvel azelőtti könyvének egy hasonló jelenetéből, amelyet Guttorm már biztosan ismert. Az is egy hivatalnok és egy számi találkozását mutatja be a hivatalnok irodájában. Ezúttal a hős egy számi, és a hangnem nem gúnyolódó, hanem derűs, vidám:

„Aztán Joose következett. Magában mormolva besétált a házba. A hivatalnok aláírásra utasította.

Joose: Én se nem írok, se nem rajzolk. Írjon maga. Maga az írástudó.

A hivatalnok hűmmögött egyet, és így szólt számiul: Vess oda bár egy keresztet aláírásként.

Ez már nem okozott gondot Joosenak. Még egyszer magyarázkodásba kezdett, hogy mért is írástudatlan, de a hivatalnoknak már nem volt ideje tovább hallgatni a kifogásait. Odébb

tolta Joose kezét és elbúcsúzott. Joose is megköszönte a pénzt, hajlongott egyet, és elmosolyodott. Az ő szemében még a hivatalnok is olyan barátságosnak és közelinek tűnt, hogy már-már azon volt, hogy engedélyt kérjen a jövő őszi fályarakásra, de aztán nem merészelt, mert úgy tűnt, hogy a hivatalnoknak meglehetősen sietős. De azért ráért még megkérdezni, hogy az asztalon levő sárgarézedény valódi sárgaréze-e vagy csak keverék.

A hivatalnok az asztalfőnél ülő szenátorra pillantott és így szólt: Igen, sárgaréze. Joose megállt az ajtó fele félúton és elgondolkozott: Vajon nagyon drága? Talán kijönne belőle néhány sárgaréze úszóhorog. Az egyik lehetne picit nagyobb a tavaszi evezéshez, a másik meg elegendő lenne az alkonyodó éjszakai halászatra.

Mosolygott egyet a szenátornak és búcsúzóul olyan mélyet hajlongott, hogy lábai közt láthatta az ajtó alsó deszkáit. Aztán kiegyenesített háttal a kunyhó fele sétált.” (83–84)

Ez a jelenet jól tükrözi az amúgy a teljes művön átvonuló sárgaréze úszóhorog motívumot, amely végül rematikai kiindulóponttá is válik. Ugyanakkor ismét feleleveníti a finn hivatalnokok és a számi nép értékkülönbségének problémáját. Ott, ahol Manninen a jeleneteiben megpróbál leereszkedni az „alsóbbrendű” nép szintjére, de akikkel szemben mégis megtartja a hivatalnokok távolságát, Juoksa nem is igyekszik a hivatalnokok szintjére emelkedni. Kertelés nélkül elismeri a hivatalnokok rendelkezési jogát, de nem tulajdonít túl nagy jelentőséget ennek. Csupán saját érdekeit és meglátásait követi.

Hans Aslak Guttorm *Rádjajobtin* műve nem egy agresszív támadás vagy egy rosszindulatú karikatúra a másik kultúra képviselői

selőiről, mint amilyen a korszak finn íróinak számkiról alkotott képe volt. Ez egy szűrő, de szelíd kép nyolc számi férfi szokatlan küldetéséről, amely által új helyzet elé kerültek és ennek hatása alatt jobban megismerhették saját, de ugyanakkor társuk viszonyulási módját is az idegen hatások és az idegen kultúra fényében. Az 1900-as évek elején, akárcsak a könyv megjelenésének idején is, a nagyurak távoli világának a hatása múlandó és széteső volt, mint a köd, nem egyéb, mint idegen kép. Röviddel utána hatása hógörgetegként hatolt be a tenolai számkik életébe is.

A fény és sötétség világi

A korai lappföldi irodalom helyzetének elemzésekor Olavi Jama megállapította, hogy „a finn irodalomtörténetből Lappföld mintegy teljesen kimaradt: a lapp vadon irodalma, a néprajz és a visszamaradt romantikus történetek olyan műfajokat fogantak, amelyeket – az irodalom örei szerint – legfennebb csak a szépirodalmi művek közé lehetne sorolni. A minőségi irodalom válogatott csoportjában nem volt mit keresniük. Néhány ritka hullócsillagot leszámítva, 1950 óta Lappföld teljességgel az egzotikum használatára volt lefoglalva.” (JAMA 1995, 121) A Samuli Paulaharju 1934-ben megjelent *Tunturien yö-puolta* (A tundrahegyek éjszakái) című gyűjteményének Lappföld-ábrázolásában betöltött szerepét jellemezve, Martti Haavio így nyilatkozott: „A gyűjtemény egy egészen új világot hoz irodalmunkba, amely sokkal mélyebb, mint Kataja Lappföldje, sokkal titokzatosabb, mint Järventausta Lappföldje, sokkal eseménydúsabb, mint Järvinen Lappföldje, sokkal kevésbé szentimentalista, mint Tuomas Ilmarinen Lappföldje, és végül sokkal sokkal romantikusabb is, mint Törmenen Lappföldje.” (HAAVIO 1934, 269)

Jama általánosítása és Haavio katalogizálása a lappföldi irodalomhoz való viszonyulás két oldalára derít fényt. Jama a kívülállók nézőpontjára utal, amelyben Lappföld és a lappföldi irodalom sztereotípiaként, előítéletekkel telített jelenségként jelenik meg. Haavio – a korabeli Lappföld-kuratók egyike – valamely lapp író jellemzésében azt hangsúlyozza, hogy mennyire heterogén volt már akkoriban is a lappföldi írók csoportja.

Mint ahogy a lappföldi könyvekhez, úgy a lapp irodalomhoz is nélkülözhetetlenül hozzájárult a művek külső világa. Éppúgy, mint a művek születésére, úgy azok befogadására is hatottak a már meglévő diskurzusok: a lapp mítoszok, a lapp identitásról alkotott vélemények és az aktuális dialógusok. Ezek a diskurzusok önálló tanulmányt igényelnének, hiszen jelentőségük, különösen a lappföldi irodalom szemszögéből, rendkívül nagy volt: nemcsak a művek befogadására voltak nagy hatással, hanem a művek költészetési színjének megválogatására, és ezáltal akár az írók kiindulópontjára is. Mint ahogy a diskurzusok irányították a kívülálló vélekedők gondolkodásmódját is, úgy ezek a diskurzusok részeivé váltak a lappok önértékelésének is.

Külső szűrők

A régi művek Lappföld-képének kialakulását legjobban elősegítő írók tanulmányozásakor Kai Laitinen a szűrő, avagy a *filter* fogalmát használta (LAITINEN 1984, 21). Értelmezésében *szűrők*ként működhetnek a művek elváráshorizontjához való igazodás, a történelmi, az ideológiai, valamint művészeti forradalmak és a generációcsere. Az, hogy a lapp írók többszörösen is kimaradtak a finn irodalomtörténetből, a különböző szűrők váltakozásának hatásával magyarázható.

A háború utáni időszakban a külső irodalmi szűrő volt a meghatározó: az az ideológiai váltózás, amely Finnországban következett be a háború utáni évtizedekben. Az 1960–1970-es évek Finnországban különösen K. M. Walleniust, de Järventaust és sok más lappföldi író is azzal a jobboldali áramlattal azonosították, amely az 1920-as és az 1930-as évek kultúráját uralta, s amely a megszállt-hazafias, sőt fasiszta értékrendjével nem volt mit keresen a jóléti Finnországban. Ennek következtében az ő helyzetük is meglehetősen gyenge volt a múlt évtizedek irodalomtörténetében. A finn irodalomtörténeti kánonhoz való viszonyulásnak talán egyik legdominánsabb szűrője az irodalmi központ és a lappföldi periféria közti szűrő volt. A kulturális és irodalmi kutatásokban nagy figyelmet nyertek azok a szervezetek, amelyek által meghatározott csoportosulásokat, intézményeket és tevékenységeket megítélték és összehasonlítottak. Például a posztkolonizációs elmélethez hozzátartozott a hatalom vizsgálata abból a szempontból, ahogyan a domináns központ meghatározta és elhelyezte a marginális/félreeső jelenségeket.

A lappföldi irodalom fő problémájának leginkább az tekinthető, hogy túl messzire helyezkedett el az irodalmi középponttól. A finn – nemzetinek nyilvánított – irodalom délen született. A századfordulójáig az irodalom legtávolabbra eső nyugati bölcsői Kuopio (Minna Kanth) és részben Kajaani (Elias Lönnrot és Eino Leino) voltak. A századforduló első évtizedeiben aztán felzárkóztak Suomalainen (Ilmari Kianto) és Piippola (Pentti Haanpää) is. Még az 1920-as és az 1930-as években is az írók legnagyobb része a déli part közönségében helyezkedett el. Az írók osztályhelyzete, iskolai háttere és a főváros kulturális köreivel való viszonya határozta meg az írói alkotásnak és nyilvánosságra kerülésének a kereteit. Nyugaton

az írásra való indíttatások egészen mások voltak. A lappföldi írók hátrérüket tekintve mind sokoldalúan aktív személyiségek voltak, akik leginkább csak idősebb korukra kezdtek el írni, mikorra már felszabadultak a hivatalnoki állás nyomásai alól. A fiatal kortól az irodalmi pályán elindult déli kollégákkal szemben a lapp írók nem voltak sem stílusújítók, sem tehetséges esztéták, sőt legtöbbször még a szükséges mélylélektani és szociológiai hozzáértés sem volt meg bennük. Mindez – a kritikások szemében – inkább népfelvilágosító és propagandairadalomként hatott, mintsem esztétikailag értékes irodalomként.

A lappföldi irodalom irodalmi kánonokból való kiszorításának központi oka azért mégsem a periféria konkrét, hanem inkább szellemi távolsága volt a középponttól. Kérdésfeltevéseiket kulturálisan vagy territóriálisan korlátooltnak tekintették. Az írók már pályafutásuk idején is kénytelenek voltak észrevenni, hogy műveiket gyakran kifejezetten bizonyos földrajzi terület bemutatásaként egy izolált tájegység – egy izolált világ – életének ábrázolásaként ítélték meg. A kritikák csak még tovább színezték a kritikások saját nézeteit arról, hogy mi is Lappföld tulajdonképpen és milyennek kellene lennie a Lappföldről szóló műnek. Nyilvánvaló tehát, hogy a régi lapp mítoszok a művek befogadására is hatottak.

Összehasonlítási alapként lehet venni például a korabeli finn irodalmat is, amelyet az európai irodalmi központ vélt perifériikusnak. Piirjo Väitinen kutatása a lefordított finn irodalom 1930-as évekbeli svédországi fogadtatásáról érdekes módon arról tanúskodik, hogy Svédországban a finn irodalom ugyanolyan helyzetben volt, mint a lapp vagy más regionális irodalom Finnországban (VÄITINEN 1988, 91–97). A finn irodalom legfőbb erényét a svéddek leginkább a tudósítói funkciójában látták: tárgyilagoss, „belső” infor-

mációt nyújtott a finn kultúráról, és segített annak megértésében. Ugyancsak fontos elemeknek számítottak a finn irodalomban az ősi mítoszok, pl. a hatalmas pusztaságok egyszerű parasztemberek általi átalakítása. A művek esztétikai minőségére nemigen szenteltek figyelmet.

A finn irodalomkritikusok Lappföldhöz való viszonyulása hasonlóan tűnik. Lappföld számukra mitológiai vidék, amelynek mítikusága elzárja előlünk egyéb sajátosságait. A finnek Lappföld-képe azokon a nézeteken és mítoszokon alapul, amelyeket a szobeli közvetítés mellett különösen az irodalom terjesztett. A lappföldi irodalom értékeléseiben leginkább az eleven helyi leírásokat, valamint a „lappföldi léleknek” a megjelenítését hangsúlyozták.

A kritikuskok többségének, úgy tűnik, egyféle „topeliusi” Lappföld-képe lehetett, mivel legfőbb erénynek a mesebeliséget és a mítikus jelleget emelték ki. Arvi Järventausta 1920-ban kiadott *A mesés Ruujja földje* már kezdetben is összehasonlítás alapul szolgált, amelynek fényében vizsgálták a többi művet is. Paulaharju novelláit mesékként csodálták, amelyekben az északi élet szigora és ridegsége közvetlenül és valóságosan nyilvánult meg, és e kettőből – a valóságűr ridegségéből és az árnyékok világának romantikájából – egy határos, összeforrott egység született.

A lappföldi irodalom egy bizonyos – az utazási irodalom és a néprajz közti – középmezőre alakított ki, mivel a legtöbb lapp író szerint a „valódi Lappföld” bemutatása – Samuli Paulaharju, Arvi Järventausta és E. N. Manninen mintájára – a néprajzi adatok bővítését követelte meg. Másfelől továbbra is az ősi Lappföld-bemutatókat jellemző mitológikus érdeklődést és a néprajzi leírásokat tekintették a művek legfőbb erejének és érdemének. Például többször is kitértek Paulaharju novelláinak balladai témáira, és

úgy vélték, hogy Paulaharju Lappföldjén az ember, a természet és a holtak szellemei harmóniában élnek egymással – „akárcsak Lappföld ősnépe”. A kaland és a férfias harc témája majd csak a tulajdonképpeni vadászírók – az 1930-as években mindenekelőtt K. M. Wallenius és A. E. Järvinen – műveinek kritikáiban jelent meg. Különösen a konzervatívok által közzétett Wallenius első művéről szóló kritikákban bélyegződött meg az egészséges erkölcsi eszméket és kalandvágyat hangsúlyozó szin. Egyik kritikusa a lappföldi háborús élmények irásának folytatására ösztönözte Walleniust, mivel megsejtette, hogy „bennük méltó módon felcsendül a vastör és a férfias akarat” (LEHTOLA 1994). Walleniusban egyesül a Sullo-Veikko Pekkolai-mogorva férfiaság és a Samuli Paulaharju-féle néprajzi szem. Természetesen Wallenius mindkettőtükön túltett gazdag természetbrázolásaival és csípős, szobó stílusával. Ami a Lappföld-írókat illeti, sajnos csak kevés irodalmi összehasonlítás alapjuk volt, és ezek is nagyrészt mind a mesebeliségre, egzotikumra vagy a kalandirodalomra utaltak. Némely kritikában Järventausta irodalmi példaképének Selma Lagerlöföt és Knut Hamsunt tekintették. Walleniust pedig Jack Londonhoz hasonlították, aki végül majd’ mindenik határvidéket bemutató írónak mintájává vált. Különösen gyakori volt ez Jussi Lainio írányában. Jack Londonban az életszigor hangulata és a zord leírások voltak hangsúlyozottak.

Lainio fogadtatása a finn irodalom mezején érdekes és kivételes jelenség. *A Pohjolan elinkautionia* (Életfogytiglan északiak) című gyűjteményt szemmel láthatóan lelkesen üdvözölték, némely magyarázat szerint még lekesebben, mint Haanpää-t és Pekkat a maga korában. A mű kedvező kritikákat, sőt dicséreket kapott úgy a fontosabb hetilapokban, mint a kulturális magazinokban is.

Amint azt Jouko Grönholm is megjegyzi, az ismeretlen északi alkotó összehasonlíthatatlan könyvsikerét nem lehetett egy közepes átlagú könyvére fogni, mivelhogy a könyvén különösen jó volt (GRÖNHOLM 1988, 176). Érdekességképpen, Lainio gyűjteményeit egyfelől esztétikai szempontból értékelték, másfelől pedig „a tipikus lappföldi irodalom” ellenpontjaként. A kritikuskok szerint ez az első mű egy „keménykezű, magabiztos művész” tárt fel, kinek lélektani és stílári eszközzei „alighanem hihetetlenek”: egyik író szerint „egyszerűen természetellenes”, hogy egy író ilyen jól kezdjen. Elbeszéléseit mindenekelőtt „érzéki realizmusukért és drámaiságukért”, valamint a „mesélői szakértelemért” dicsérték.

Figyelemreméltó a kritikuskok véleménye a lapp romantikáról, amellyel szemben a Lainio-féle Lappföld-kép radikális fordulatot jelentett. Kurjensaari szerint Lainio elbeszélései „ellenmérégként hatottak a csavargó romantikára és arra a mentalításra, amely elnémította Pentti Haanpää-t” (1935, 180). „Lainio határvidék-novelláiban vajmi kevés a romantika. Még csak a líraiságnak és a tulajdonképpeni természetábrázolásnak sincs helye bennük, és mégis, a határvidék eleve élt és lélegzik bennük mintegy »főszeplőként«” – tanúsította Yrjö Kaijari a *Valvoja-Aika* (Virrasztó Idő) irodalmi lapról. Lauri Viljanen szerint – a nyugodt és megbiztos valóságjától, de a mindenekelőtt tehetséges novellistaként és a novellai helyzet körvonalazójaként ismert – Lainio a Haanpää fiatalkori elbeszéléseit is megelőzte (Helsingin Sanomat 1935.03.19). Természetesen azért emberábrázolás és nyelvi gazdagság tekintetében hagyott maga után némi kívánnivalót. Lainio második gyűjteménye már nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és harmadik gyűjteménye már meg sem született. A romantikáról szóló elemzések arra a következtetésre jutattak, hogy

az irodalomkritikusok tudatában voltak a mítikus Lappföld-kép létezésének. Ezt nem is vitatták, és nem is problematizálták. Mindenkinnek megvolt a maga nézete az eredeti Lappföld-képről és Lappföld-bemutatóról. A későbbiekben is megbélyegezte a lappföldi irodalomjellemzést egyfajta környezethez való kötődés és egy sajátos írásmód. Tulajdonképpen ez indította el az ún. határvidéki irodalom kialakulását is: az emberábrázolás és a szociális dimenzió továbbra is – sőt talán még inkább – háttérbe szorult a misztikus természetábrázolás és a leegyszerűsített civilizációkritika központi szerepei mögött.

Világneveti minta

A lappföldi irodalom problémáinak és irányzatainak elemzése során Erno Paasilinna 1961-ben meglehetősen komor képet festett a Järventaus és Paulaharju által megnyitott „turistairodalmi” irány új útutóiról. Paasilinna szerint a fiatal Lappföld-írók „kuriozumkeresése” csak tovább ráplálta a lappföldi irodalom eddigi hagyományát: „A lappföldi irodalmat a népmesei igazság, a hordóban nőtt kislány sorsa vesélyezteti, ha nem kap valahonnan hamarosan új levegőt és teret. [...] Ez a fajta kizárólagos tradicionalizmus nem folytatótható tovább, Lappföld is változásoknak van alávetve és a lappföldi emberek is lényegesen másak, mint négy évtizeddel ezelőtt.” (PAASILINNA 1961, 35) Tömör cikkében Paasilinna éles kritikát nyújtott a lappföldi irodalom központi ellentmondásairól. A változóban levő Lappföld megállapítása valóságos tény volt, amelyet a lappföldi irodalom természetesen elkerülni és elhallgatni látszott. Az újjáépitett és megváltozott Lappföldet még elég sokáig a régi, elavult sablonokkal mutatták be a szépirodalom és a tudományos irodalom területén

is. Az utazási irodalom írói nem akarták beismerni és tudatosítani a régi Lappföld elűnését, és úgy mutatták be a számi kultúrát, mintha a mindent elsöprő lappföldi háború nem is létezett volna. A szépirodalomban hol a háborút megelőző idilli időszakra tértek vissza, hol pedig Lappföld úttalan pusztaságainak töretlen nyugalmaiba menekültek.

Paasilinna kritikáiban azért természetesen különbséget tett a „turistairodalom” írói és a jelentősebb Lappföld-írók között. A háború utáni időszakból is a legjobbakat emelte ki, akik folytatták az évszázad eleji klasszikusok által kitaposott utat. Legfőbb küldetésüknek Paasilinna „a lappföldi irodalom menettrendjének előmozdítását” jelölte ki. „A legkedvezőbb az lenne, ha ezt az egészet készülődésképpen, ezt az időszakot átmenetnek, és a jövőt pedig az új programok, új témák időszakának lehetne tekinteni.”

A Paasilinna által hiányolt régi lappföldi irodalommal szembeni ellenreakció az 1950-es és az 1960-as években kezdődött el, mikor a Lappföldön született és nevelkedett írók műveikben elkezdték megfesteni az egyszerű lappföldi hétköznapiakat, „olyannak, amilyen az valójában”. Jellemző, hogy a régi lappföldi irodalomban háttérbe szorult írói csoportok – a munkások és a kisbirtokosok (Jona Erto, majd később Oiva Arvola), a nők (Annikki Kariniemi) és a számiak (Nils-Aslak Valkeapää, Kirsti Palto) – most mind hallatni kezdték hangjukat. Timo K. Muka műveiben a lappföldi irodalom visszakapta heves lázadását. Kariniemi és Muka életművét a régi és új közti hídnak lehetett tekinteni. Műveikben a régi hagyományra jellemző minológiai és misztikus témák az új valóssággal és az újfajta lélekannal kereszteződtek.

Általában véve azért a megváltozott identitásnézetek még a hagyomány teljes elfrörlésére való hajlamot is bátorították. A háború és

az újjáépítés időszaka radikális fordulatot jelentett a lapp identitás szempontjából. Az ártörés indítéka mindenekelőtt az úthálózat kiépítése és a gyors lakossággyarapodás okozta általános finnesedés volt. A központ-periféria kérdésének felvetése a kisközösségek és a nagy társadalom közti egyensúlyváltásnak volt köszönhető.

A több kultúra határán élő, de ennek ellenére közismerten elszigetelten fejlődött kisközösség az évtizedek és századok folyamán eredeti kultúrát alakított ki, amely a számi kultúra és a kisszámú finn közösség együttélésén alapult. A háború után, a multikulturális megszűntével és Észak-Lappföld út- és hírszolgálatok általi Finnországhoz való csatolásával Lappföld villámgyorsan egy ún. periférikus, más *Finnországgá* vált. A lappföldi lakosságot az iskoláztatás segítségével rohamosan megfinnesítették. A kialakulóban levő lapp táji identitás kezdett új irányba fejlődni. Lappföldet már semmiképp sem lehetett „saját királyságnak” megtagasztalni, mint azt a háború előtt lehetett, hanem inkább csak Finnország egy *másik* részének, amelynek 1960-ban kialakult fejlődésterületi imázsához természetesen hozzátartozott az erőteljes kisebbségi érzés és a hajlam, hogy önmagát csupán a központ szemével lássa. A központra, kelettel és a hatalommal folytatott egyenetlen viszony már régi trauma.

Természetesen lényeges, hogy az új finnség idealizálásával a régi, valótlannak és egzotikusnak tekintett lappföldi irodalom hagyományát igyekeztek mindinkább megdönteni. Az 1960-as és az 1970-es évekbeli realista irodalom nagyjainak fényében a lappföldi irodalmi hagyomány képviselőit elavultaknak, a valótlan egzotikum és misztika áldozatainak tekintették, akiket végérvényesen törölni kellett. Az egzotikus Lappföld egyhamar zord, kihasznált fejlődésrületté alakult; a képzeletbeli vidék aggasztó hétköznapi-

pá vált. Még a lapp értelmiség is elsajátította azokat a szűrőket, amelyek által az átlag finn tekintett saját hagyományára, a régi lappföldi irodalmat vagy visszafejlődöttnak, vagy Eila Pennanen-féle szórakoztató irodalomnak tekintette. Előítéleteiknek nyomós alapjai voltak. A lappföldi turizmus növekedésével párhuzamosan a Järvinen és Wallenius által elkezdett lappföldi vadonirodalom műfaja, Paasilinna megfogalmazásában, elburjánzott „gyomnövényzetként” terjedt. Ezt tovább színezték az egyszerű kalandok és a vadászat temrette izgalmaik. A lappföldi irodalomban korábban oly gyakori tendencia, hogy a kultúrákat egymás keresztfényében világsíták meg, s amely az egyén és a civilizáció, valamint az ember és a természet közti feszültséget volt hivatott hangsúlyozni, most háttérbe szorult, s csak néhol jelent meg egy-egy frázisban. A vadon irodalma saját szórakoztató irodalmi műfaját kezdte most kialakítani, amelyer később a férfiak „Hertra-sorozatá”-nak is gúnyoltak.

A lappföldi irodalom már annak idején is megfelelt az 1920-as és 1930-as évek nemzeti helyzet okozta szükségleteinek azáltal, hogy jellegét és ideológiai funkcióját tekintve helyeslő szerepet töltött be, s mintegy aláírta és megerősítette a társadalmi gyakorlatot és az élet megszokott menetét. Ezen ideológiai módszer központi jellegzetessége az volt, hogy a fennálló hatalmi rendszer határozta meg a megkívánt vagy az éppen uralkodó helyzet törvényességét, ésszerűségét és szentségét. A régi lappföldi irodalomban a Természet volt a mindent meghatározó *deus ex machina*, aki/ami a társadalmi törvényekben is döntött.

Ezen ideológiai diskurzus másik jellemző vonása az volt, hogy az átmeneti és fenyegetettségi helyzeteket, és az ezek által teremtett uralmi és alárendeltségi viszonyokat történelmileg maradandónak, természetesen és véglegesnek mutatta be (ez az ún. *reifikáció*). A

régi lappföldi irodalom központi szerkezeti modellje az ideológiai gondolkodás kialakította tér természetesenek és magától értetődőnek való bemutatása volt – úgy, hogy az időközben felmerülő ellentmondások csupán természetellenes kivételeknek tűnjenek. Találó példák erre Paulaharju elbeszélései, amelyekben az idilli egyensúly megtörése és a rendszer kikerülhetetlen visszatérése a kezdetekhez egyaránt megjelenik.

Kankama szerint az ideológiai szemiotikai módszer legfőbb sajátossága a *más* csoportok *saját* kollektívától való elkülönítése és a *máshoz* való tagadó, ellenálló hozzáállás (ez az ún. *fragmentáció*). Ilyenformán az identitás meghatározása mindig valahonnan másfelől jön. Az ideológiai módszer szerinti identitástudat kialakulását nagy részben a túlzott általánosítások és az ideológiai következtetések segítik elő. A nemzeti, etnikai, faji, társadalmi és nemi osztályozások, előítéletek nemcsak a népszerű irodalom részei hanem az ún. felsőbb irodalomé is. (KARKAMA 1994, 79) A lappföldi irodalomban meghatározó jellegű a számi kultúra és a telepesek kultúrájából adódó ellentét. A számiik egészen másképp viselkedtek, mint a nyugati ember, akiknek visszás oldala rögtön megmutatkozott az eredetiség és a primitívizmus, a hamisság és a becstelenség, az ártatlanság és a bűn végleteinek határa közt. A régi irodalom hagyománya szerint a lapp írók élesen elkülönítették egymástól a vándorló, korlátlanul vadként megélt számi kultúrát és a meghonosodott, otthonosan megélt telepesi kultúrát. Amint azt Manninen számi bukásról alkotott véleménye is kifejti, a lapp írók pontosan a számihoz való viszonyulásukban sajátították el oly készségesen a nemzeti Finnország által hangsúlyozott finn és telepesi szempontokat. Ezek a szempontok azzal is magyarázhatóak, hogy a lappföldi irodalom több ízben is átörökölte a régi lappföldi témákat.

A régi utazási irodalomtól kapta mitikusságának színét. Lappföldet a legszélsőségesbb határokon elterülő vidéknek tekintették, ahol az emberek jellemvonásai, eszményei, erényei és bűnei a szokottnál világosabban és élesebben nyilvánultak. A Lappföldről alkotott vélemény mindig bizonyos realista ismeret és szükségyszerű hiedelem szintézisének, a tapasztalatoknak és a mítoszoknak eredménye volt. A szóművészet alapsajátossága természetesen az, hogy legelőször nem elégszik meg a felületességgel, hanem – Karkama szavaival élve – akkor van ereje teljében, mikor a szóban forgó kultúrát hordozó területté válik (KARKAMA 1994, 257). Ez volt az irodalom alapterülete még akkor is, ha az uralkodó gondolkodásmódokhoz, a társadalmi-kulturális tevékenységek tartalmához való viszonya folyamatosan változott. Természetesen az író követheti az uralkodó ideológiát és védheti a hatalmi rendszert, de ugyanakkor részt vehet a kulturális és társadalmi dialógusokban is, ellenállva a terét fenyegető hatalmi áramlatnak vagy kifogásolva azon vonásokat, amelyek véleménye szerint a helyes rendszer természete ellen valók.

Lappföld íróinak alkotásai egyfelől a születendő lapp identitást, másfelől az írók személyes élettörténeteit tükrözték. Bepillantást nyerve a lappföldi realitáshoz, annak modernizációs folyamatait hitelesen tudták ábrázolni. Elsajátították nemcsak az ún. telepési gondolkodásmódot, hanem a számi világszemlélet mintáját is. Az írók személyes háttere természetesen hatással volt arra, hogy hogyan ábrázolták a lappföldi realitást és gondolatvilágot. A lappföldi írók – Jussi Lainiot leszámítva – nem voltak valódi „népfestők”, hanem inkább értelmiségiek. Nézőpontjaikra emiatt nem csak a realista ábrázolás szempontjai hatottak.

A lappföldi írók legnagyobb újítása, hogy a lapp embert és annak gondolkodásvilágát belülről ábrázolták. A lappok és telepesek

csoportábrázolása helyett most az egyes embert, a szórványban élő telepest és annak mindennapjait, a telkes számit és annak gondolatait a fuvarost, a csavargót, a csempészt, a hivatalnokok hétköznapi gondjait, vagy Ruijaföld munkásait és vasgyártólajdonosait tették műveik hőseivé. A lappföldi írók a Väinö Kataja által elkészített utat folytatták, de területileg egy más tájegység körében írtak és munkálkodtak. A határvidék festői voltak ők, a számi és a finn kultúra kereszteződésének festői, amely világ pár évszázad alatt sajátos lapp életmóddá is vált.

Az írói nézőpont döntő meghatározója a hagyományos és az új lapp realitás közötti helyzet volt. A modernizáció hatására a hagyományos lapp természet és az ember közti viszony krízisbe került. Az új Lappföld embere már nem volt szoros kapcsolatban a természet ciklikusságával, amelyet a szoros helyi közösségek belső törvényei és a hagyományos szokások határoztak meg. A biztonságos premodern, helyi, közösségi társadalomból most átkerült a modern társadalomba. A lappföldi írók helyzete meglehetősen összetett volt. Valójában már a lappok előtt felgyűltek a realitásban végbemenő változásokra, amelyek leghevesebb forradalma az 1910–1930-as évek közé tehető. Számukra ez a jelenség nem volt más, mint a finn társadalom azelőtti évszázadban megélt modernizációjának kicsinyített változata. A legjellemzőbb mégis az volt, hogy Lappföld lelki világa sok író számára a teljes lét szimbólumává vált. Ebből a nézőpontból Lappföld olyan vidék lett, amelynek határai és ismeretlen vidékei feltérképezésre vártak. Nem volt többé csupán földrajzi terület, hanem egy egyedi világ, amelynek saját múltja és mitológiája van. Közvetlen természetközelsége lehetővé tette a tiszta, misztikus élménnyel való találkozást, de egyben a félelem és a keserves szorongás érzéseinek megismerését is. Kulcs

lett az értékek és a moralitás újraértelmezéséhez. Lappföld lelki világából egy hasznos, párhuzamos világ született: minden határozottságában és integritásában a kultúr világ helyzetét ábrázolta.

A lappföldi irodalom mindig éles különbséget tett a természet és a civilizáció, az ismeretlen és a megszokott, a veszély és a biztonság, a káosz és a rend között. Ennek a történelemlátásnak véget vetett a vadon civilizációvá válásának, a kopár föld kiművelt ültetvényé alakításának tudata. Ez a tudatosodás egy többé-kevésbé *kötélező* utazás volt *innen oda*: a megszokott, de valami okból kifolyólag alkalmatlanná vált *otthonból* a *másik világba*, amely ellenségesebb és kiszámíthatatlanabb is. A művekben mindez a régi és az új közti szoros viszonyként jelenik meg, az elszakadás okozta bizonytalanság és félelem rezdüléseiben.

A lappföldi írók műveiben a tájhoz való viszonyulás alkotja a lapp életmód központi sajátosságát. A lappföldi telepések számára a táj a túlélésért folytatott harc ellenséges színhelye, a saját otthon kialakításának és megmunkálásának közege. A természethez való viszonyulás ilyen ellentmondásai az írók tudatos világlátásához vezetett. A természethez való visszatérés motívuma által különbözőztették meg a romlott keleti közösséget. Központi motívumként jelenik meg az ember természettel szembeni magányos harca.

A természethez való visszatérés persze nem jelenti a szűzi természet egységébe való visszatérést: a cél nem egy romantikus természetkép festése, sem annak istenítése. Arról van itt szó, hogy hogyan lehet bizonyos alapfogalmakat és szerkezeteket úgy beágyazni a környezetbe, hogy azok ott minél tisztábban és egyszerűbben konkretizálódjanak. Központi témává válnak az egyén vágyainak és a szociális környezet nyomásainak ellentmondásai, a szabadság és szükségesszerűség témái. Bár a cselekményeket gyakran az elvakult létfenntartási

harc ruhába öltöztetik, jelentéseik mégis kifejezetten a társadalom és a szociális élet kérdéseivel fűződnek. A magányos ember természetrel vívott harcának bemutatása által a lapp írók meglepően *közösségi írók*. Csupán módszereikben különböznek a korabeli társadalmi realista íróktól.

A lapp írók önképe nyilvánvalóan a „különlegesség” hangsúlyozásából született. Míg a telepések szemében a lapp új világ ellenségesnek tűnt, a lapp írók számára ez a különleges világ kezdett izgalmas kutatási területté válni. Lappföld *dinamikus idegen-séggé* formálódott, az eredetiséghez és a valódi eszményekhez való visszatérés lehetőségével. A *máság* megtapasztalása lett az új identitás kialakulásának kulcsa, még akkor is, ha ez néha a másoktól való éles elhatárolódáshoz vezetett. Úgy tűnik, hogy a régi lappföldi irodalom kiindulópontjai ismét napirendre kerültek. Az új lappföldi irodalom – amely továbbra is bizonyos határterületekre (Tornio-laaksota és a finn területi Számföldre) korlátozódott – visszatérni látszott a régi témákhoz. Tünetjellegűnek tekinthető, hogy mind Bengt Pohjas, Oiva Arvola, Rosa Liksom, mind Nils-Aslak Valkeapää alkotásaiban is újra központi témává válnak az ősi mítoszok, az élet és halál kérdései, valamint a nagyobb egységre és szintézisre való igény.

Irodalom:

- H. GASKI (1991), *Katsaus saamelaiseen kirjallisuuteen*, Girjegüisá, Ohcejohka.
 J. GRÖNHOLM (1988), *Kobri nuittioita. Hyllbyjen reunoilla*, Parnasso 3, 175-177.

- M. HAAVIO (1934), *Korpikiirjoja. Paulaharjun novellit*, Suomalaisen Suoimi, 269-270.
- E. ILMARI (1934), *Vedenjakajan takaa*, Gummerus, Jyväskylä.
- O. JAMA (1995), *Haaparannan lukiosta Siperiaan = Marginalia ja kirjallisuus*, szerk. M. SAVOLAINEN, SKS, Helsinki, 93-144.
- P. KARKAMA (1994), *Kirjallisuus ja nykyaik*, SKS, Helsinki.
- K. LAITINEN (1984), *Suomen kirjallisuus 1920- ja 1930 luovulla*, Turun Yliopisto, Turku.
- V.-P. LEHTOLA (1994), *Wallenius. Kirjailijakenttäni K. M. Walleniuksen elämä ja tuotanto*, Pohjoinen, Oulu.
- H. LISHAGEN (1995), *Juoksa, tiipin ja birgasovideadeedjin Hans-Aslak Guttorm griffiin... = Cafe Boddu 2*, szerk. H. GASKI - J. T. SOLBACK, Davvi Girji, Kárášjohka.
- E. PAASILINNA (1961), *Pimeän puuri. Lapin kirjallisuuden vaiheita*, WSOY, Helsinki.
- P. VAITTINEN (1988), *Niin lähellä ja niin kaukana*, SKS, Helsinki.

Kuori Boróka fordítása

A multikulturalizmus ideológiája az utóbbi évtizedek migráns hullámai-
val kapcsolatos diskurzusban bontakozott ki, bár a multikulturálitás és
a migráció nem új jelenség még olyan homogénnek vélt országban
sem, mint Finnország. Mivel a multikulturalizmus szocio-politikai
és kultúr tudományi értelmezéseit kövejtük, és kontextuális figyelem
alatt tartjuk az utóbbi évtizedek finnországi bevándorláshullámát, a
tanulmánykötet áttekintést nyújt a helyi hagyományos kisebbségek és
egyéb csoporttaliterások emancipációs törekvéseiről, társadalmi integ-
rátságáról, valamint a többség önértelmezésének kríziseiről.

FINNEK _?

TANULMÁNYOK A MULTIKULTURÁLIS FINNORSZÁGRÓL

Ez a tanulmánykötet a *Finneki Multikulturális finn irodalmi olvasókönyv* c.
kötet párja.

Szerkesztette _Domokos Johanna

AmbrooBook